

Əsas vəsaitin əldə olunması, hərəkəti və müəssisədən çıxmasının uçotda əks etdirilməsi

1. Əsas vəsaitlərin mahiyyəti və təsnifatı
2. Əsas vəsaitlərin əldə olunmasının uçotu
3. Əsas vəsaitlərin müəssisədən çıxmasının uçotu

Əsas vəsaitlər hər bir müəssisə və firmanın maddi-texniki bazasının əsasını təşkil edir. Əsas vəsaitlərin səciyyəvi xüsusiyyəti ondan ibarətdir ki, onlar müəssisənin istehsal (xidmət) sferasında bir ildən çox iştirak edir, dəyəri normativ sənədlərlə tənzimlənir, köhnəldikcə öz dəyərini müəyyən edilmiş normalarla hissə-hissə məhsulun dəyərinə keçirir, istehsal prosesində öz natural formasını saxlayır.

Azərbaycan Respublikası Maliyyə Nazirliyinin 20 oktyabr 1995-ci il əmri ilə təsdiq olunmuş və 01 yanvar 1996-cı ildən olan qüvvədə olan “Müəssisələrin mühasibat uçotunun Hesablar Planı və onun tətbiqinə dair Təlimatda” müvafiq olaraq, ölkədə infilyasiyanın sürətini nəzərə alaraq 01 yanvar 1996-cı ildən sonra alınan əsas vəsaitlərin vahidinin və dəstinin dəyərinin minimum həddi 500 min manat həcmində müəyyən olunmuşdur.

Əsas vəsaitlər mühasibat uçotunda ilk dəyəri ilə, yəni onların alınmasına, quraşdırılmasına və hazırlanmasına çəkilən faktiki xərc məbləğində əks etdirilir. Öz mülkiyyətində torpaq sahələrindən başqa əsas vəsaitlərin ilk dəyəri onlar yenidən qiymətləndirildikdə, yenidən qurulduqda, onlarda yeni tikinti işləri aparıldıqda, onlara yeni avadanlıqlar quraşdırıldıqda və onların müvafiq obyektləri qismən ləğv edildikdə dəyişdirilə bilər.

Əsas vəsaitlər istehsal prosesinin mühüm amillərindən biri olduğundan onların dəyəri məhsul istehsalına çəkilən xərclərin tərkibində öz əksini tapmalıdır, Bu əsas vəsaitlərin dəyərinin müəyyən dövr ərzində istehsal olunmuş məhsulların, görülmüş işlərin maya dəyərinə və ya tədavül xərclərinə silinməsi yolu ilə həyata keçirilir. Bu əməliyyatların yerinə yetirilməsi əsas vəsaitlərə köhnəlmə hesablanması ilə həyata keçirilir.

Əsas vəsaitlərin uçotunun təşkili və obyektləri haqqında dəqiq informasiyanın formalaşdırılması üçün onların əsaslandırılmış təsnifləşdirilməsi böyük əhəmiyyətə malikdir. Hesablar Planı və onun tətbiqinə dair təlimatda əsas vəsaitlər aşağıdakı qaydada təsnifləşdirilir:

- a) Binalar
- b) Qurğular
- c) Ötürücü qurğular
- d) Maşınlar və avadanlıqlar
- e) Nəqliyyat vasitələri
- f) İstehsalat alətləri və təsərrüfat inventarları
- g) İşçi və məhsuldar heyvanlar
- h) Sair əsas vəsaitlər

Aşağıdakılar əsas vəsaitlərə aid edilməyərək müəssisələrdə dövriyyədəki vəsaitlərin, idarələrdə isə azqiymətli əşyaların və digər sərvətlərin tərkibində uçota alınır:

- a) dəyərlərindən asılı olmayaraq xidmət müddəti bir ildən az olan əşyalar

- b) istehsal prosesində bir dəfə iştirak edən, öz dəyərini tamamilə məhsulun dəyərinə keçirən və bu prosesdə natural formasını saxlamayan sərvtlər
- c) dəyərindən asılı olmayaraq fərdi sifarişlərin yaxud məmullatların seriyalı və kütləvi istehsalı üçün düzəldilmiş xüsusi mexanizmlər və alətlər
- d) dəyərindən asılı olmayaraq fərdi sifarişlərin yaxud məmullatların seriyalı və kütləvi istehsalı üçün düzəldilmiş xüsusi mexanizmlər və alətlər
- e) dəyərindən asılı olmayaraq kirayəyə vermək üçün təyin olunmuş əşyalar və s.

Əsas vəsaitlərin uçotunun düzgün aparılması üçün onların qiymətləndirilməsinin vahid prinsiplərin müəyyən olunmasının da əhəmiyyəti böyükdür.

Beləliklə, əsas vəsaitin köhnəlməsi ilə əlaqədar dəyərini azalmasının pul şəklində ifadəsi onun amortizasiyası adlanır. Bu əməliyyat əsas vəsaitlərin dəyərini müəyyən olunmuş nisbətlərlə istehsal olunmuş məhsulların maya dəyərinə və ya tədavül xərclərinə silinməsi yolu ilə icra olunur.

Müəssisə və şirkətlərə əsas vəsaitlər yeni tikilmiş obyektlərin istifadəyə verilməsi, başqa təşkilatdan əvəzsiz daxil olması, müəssisə yaradılarkən nizamnamə kapitalı formasında səhmdarların verdikləri əsas vəsaitlər, digər müəssisə və şəxslərdən pulla alınan, müəssisənin özü tərəfindən hazırlanan əsas vəsaitlər formasında daxil olur. Mövcud olan əsas vəsaitlərin mühasibat uçotu onların təsnifatı qrupu və yerləşdiyi obyektlər üzrə təşkil olunur.

Əsas vəsaitlərin daxil olması və onların əsas vəsait kimi uçotda əks olunması qəbul-təhvil aktı ilə rəsmiləşdirilir. Yeni tikilmiş və istifadəyə verilən əsas vəsaitlər isə xüsusi qayda ilə dövlət tərəfindən təşkil olunmuş qəbul komissiyası vasitəsilə yoxlanıb, qəbul olunur və həmin dövlət komissiyasının aktı ilə sənədləşdirilir. Dövlət komissiyasına yüksək səviyyəli mütəxəssislər, dövlət aparatı mütəxəssisləri və digər maraqlı şəxslər daxil edilir. Mövcud qaydalara görə hər bir obyekt üzrə ayrılıqda qəbul təhvil aktı tərtib olunur. Tərtib olunmuş aktda obyektin tam xarakteristikası, tikilmə, onun texniki göstəricilərə uyğunluğu, istifadəyə verildiyi tarix və s. göstərilir. Tərtib olunmuş akt ona əlavə olunmuş istehsal-texniki sənədlərlə birlikdə əsas vəsait kimi mədaxil olunması və inventar kartı açmaq üçün müəssisə mühasibatlığına təqdim olunur. Inventar kartı müəssisədə əsas vəsaitlərin obyektlər üzrə uçotunun təşkili üçün açılır. Inventar kartında obyektin inventar nömrəsi, onun əsas göstəriciləri, ilkin dəyəri, amortizasiya hesablanması norması, köhnəlmə həcmi və s. göstərilir. Inventar kartı mühasibatlıqda xüsusi ayrılmış əsas vəsaitlərin uçotu üzrə jurnalda əks olunur. Əsas vəsait müəssisədən çıxarkən inventar kartı uçotdan çıxarılır. Inventar kartına əsasən müəssisə mühasibatlığında daxil olmuş və çıxarılmış əsas vəsaitlərin qruplar üzrə hərəkəti uçotu aparılır. Kiçik müəssisələrdə az miqdarda əsas vəsaitlərin olduğu halda onların obyektlər üzrə uçotu inventar kitablarında aparılır.

Əsas vəsaitlərin sintetik uçotu aktiv hesab olan 01 N:-li “Əsas vəsaitlər” hesabında aparılır. 01 N:-li hesab müəssisənin mülkiyyətindəki istismarda, ehtiyatda olan, müvəqqəti dayandırılan, yaxud icarəyə verilən əsas vəsaitlərin mövcudluğu və hərəkəti haqqında məlumatların ümumiləşdirilməsi üçün nəzərdə tutulmuşdur. 01 N:-li hesabın debetində əsas vəsaitlərin daxil olması yenidən qiymətləndirilməsi, kreditində isə əsas vəsaitlərin çıxması və qiymətlərinin aşağıya salınması əməliyyatları əks olunur. Əsas vəsaitlərin köhnəlməsi 02N:-li “əsas vəsaitlərin köhnəlməsi” hesabında uçota alınır.

Əsas vəsaitlərin daxil olmasının xarakterindən, yəni hansı mənbədən daxil olması ilə əlaqədar olaraq mühasibat yazılışı aparılır.

Müəssisədə gündəlik aparılan təsərrüfat fəaliyyəti nəticəsində əsas vəsaitlərin çıxması əməliyyatları baş verir. Əsas vəsaitlərin obyektləri müəssisədən müxtəlif səbəblər nəticəsində çıxıla bilər.

Əsas vəsaitlər aşağıdakı səbəblər nəticəsində yəni, **satıldıqda, ləğv edilib silindikdə, əvəzsiz olaraq başqa təşkilata və fiziki şəxsə verildikdə, maliyyə qoyuluşu qaydasında digər müəssisələrin kapitalında iştirak payı kimi verildikdə**, inventarlaşdırma nəticəsində əskikgəlmə müəyyən olunduqda, müəssisənin təbəçiliyində olan başqa müəssisəyə verildikdə müəssisədən çıxıla bilər.

Bazar iqtisadiyyatı şəraitində müəssisəyə hər hansı bir əsas vəsait lazım olmadıqda, onun satın alınmasını həll etməyi düşünür. Alıcı ilə onun alqı-satqı şərtləri və satış qiyməti müəyyənləşdirilir. Bu işə bilavasitə satılması nəzərdə tutulan əsas vəsaitin qalıq dəyərindən, onun keyfiyyət səviyyəsindən, ondan aşağı və yuxarı müəyyən oluna bilər.

Əsas vəsaitlərin müəssisədən çıxmasının səbəblərinin müxtəlif olmasına baxmayaraq onlar müəssisədən çıxan zaman onların ilkin dəyəri 01N:-li “Əsas vəsaitlər” hesabından 47 N:-li “Əsas vəsaitlərin satışı və sair xaricəlmələr” hesabının debetinə silinir. Tamamilə xarab olmuş, yaxud çatışmayan əsas vəsaitlərin ilk dəyərinin silinməsi zamanı da bu cür mühasibat yazılışı tərtib edilir.

Əsas vəsaitlərin hesablaşma sənədləri əsasında ödənişi aparıldıqda satışdan daxil olan pul vəsaiti üzrə 62N:-li “Alıcılar və sifarişçilərlə hesablaşmalar” hesabının debetinə və 47N:-li hesabın kreditinə yazılış aparılır. Satışdan faktiki daxil olmuş pul vəsaiti 51N:-li “hesablaşma hesabı”-nın debetinə və 62N:-li “Alıcılar və sifarişçilərlə hesablaşmalar” hesabının kreditinə yazılmaqla uçot aparılır.

Əsas vəsaitlərin ləğv olub silinməsi Azərbaycan Respublikası Maliyyə Nazirliyinin 1 iyun 1998-ci il tarixli əmri ilə qəbul olunmuş “Əsas vəsaitlərin ləğv edilməsi haqqındakı” təlimata müvafiq olaraq həyata keçirilir və müəssisə rəhbərinin təsdiq etdiyi akt əsasında mühasibat uçotunda aşağıdakı yazılışlar aparılır:

- a) əsas vəsaitlərin ilk dəyəri üzrə 47N:-li “Əsas vəsaitlərin satışı və sair xaricəlmələr” hesabının debeti, 01 N:-li “Əsas vəsaitlər” hesabının kreditinə
- b) silinən əsas vəsaitlərin köhnəlmə məbləği 02N:-li “əsas vəsaitlərin köhnəlməsi” hesabının debetinə və 47N:-li hesabın kreditinə
- c) silinən vəsaitlərin köhnəlməsində iştirak edən işçilərin əməyinin ödənilməsinə hesablanan məbləğ 4 N:-li hesabın debetinə və 70N:-li “Əməyin ödənişi üzrə işçi heyəti ilə hesablaşmalar hesabının” kreditinə
- d) əsas vəsaitlərin ləğvi nəticəsində əldə edilən material qiymətlərinin dəyəri mümkün istifadə qiyməti ilə 10N:-li “Materiallar”, 12N:-li “Azqiymətli və tez köhnələn əşyalar” hesablarının debetində, 47N:-li “Əsas vəsaitlərin satışı və sairə xaricəlmələr” hesabının kreditində əks olunur.

Hesabat dövrünün sonunda 47N:-li hesab bağlanır və həmin hesabın debet və kredit dövriyyələri arasındakı fərq müəyyənləşdirilir və 80N:-li “Mənfəət və zərər” hesabına silinir. Debet dövriyyəsinin kredit dövriyyəsi ilə eyni olması əsas vəsaitlərin müəssisədən çıxmasından əldə edilən zərəri, kredit dövriyyəsinin debet dövriyyəsi ilə eyni olması alışıq mənfəəti göstərir.